

L'eclipsi de 1905. Observacions des de la penombra

Isabel Moll

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts
Universitat de les Illes Balears
07122 Palma

Resum: Es proposa una descripció del context social, econòmic, cultural de Mallorca a començaments del nou-cents a partir de les imatges creades des de diverses perspectives: les imatges que ens han deixat els visitants arribats a l'illa amb motiu de l'eclipsi; les imatges creades per atreure als turistes; les imatges elaborades pels escriptors contemporanis, i pels historiadors actuals. Tot aquest conjunt d'imatges permeten al lector construir la seva pròpia imatge del que era i com era la Mallorca del 1905.

Summary: It is proposed a description of the social, economic, and cultural context of Majorca at the beginning of 1900 by using the images arising from diverse perspectives: the images that have left the visitors that arrived at the island to observe the eclipse; the images created to attract the tourists, the images elaborated by the contemporary writers and by the present historians. These images allow the reader to construct their own image of what was Majorca and how it was in 1905.

El motiu d'aquest treball és celebrar o commemorar un esdeveniment. Ara bé, l'esdeveniment que se celebra no és que el 30 d'agost de 1905 es produís un eclipsi total de Sol, sinó que l'eclipsi es pogués veure des de Mallorca (i també des de Burgos, Lleó, la península del Labrador, la ciutat de Trípoli...). Aquesta circumstància va permetre que un important col·lectiu de científics d'Anglaterra, Escòcia, Alemanya, Suïssa i Itàlia venguessin a Mallorca, i amb ells tot un seguit d'acompanyants per als quals el viatge va ser també un motiu de plaer. És així com un fenomen de la natura es va convertir en notícia. Cent anys més tard s'organitza una commemoració; però, amb motiu de què? Què és el que es commemora, el fenomen o la notícia? Probablement les dues coses.

A l'hora d'esbrinar el significat d'ambdues qüestions, cal recordar que l'eclipsi fou un fet concret i puntual, que es va comportar seguint les lleis de la natura, amb els problemes d'atzar que a vegades la natura ens proporciona. Però la notícia i tots els esdeveniments que va generar implica un grau de complexitat que en fa l'anàlisi més difícil. Cal recordar que la rellevància de la notícia no procedeix de la notícia, sinó de qui la crea. Totes les persones que des dels diversos indrets de la ciutat de Palma varen veure l'eclipsi no tenien les mateixes motivacions, ni el contemplaven amb la mateixa pers-

pectiva. Per exemple, el científic que, amb molts o pocs mitjans, el va contemplar a Bellver, Santa Ponça o al terrat del Gran Hotel, el va veure de manera molt diferent que la major part dels mallorquins que l'acompanyaven, o que l'observaven pel seu compte. D'aquí la diversitat de possibilitats d'anàlisi que ofereix tant l'impacte de la notícia com el context en el qual la notícia es produeix.

En un principi m'havien adjudicat la tasca de descriure aquest context, de mostrar com era la Mallorca de l'any 1905, amb especial atenció als aspectes socials, polítics, culturals i científics. Però, en un acte d'indisciplina acadèmica, he modificat el contingut de la meua intervenció. He de reconèixer el meu escepticisme enfront de la capacitat informativa de propostes generals i generalistes com la que em varen comanar, perquè proporcionar una visió conjunta, equilibrada i ponderada de com era la Mallorca de l'any 1905 és una tasca un tant inútil principalment per dos motius: el primer per la impossibilitat de construir un discurs mínimament coherent que, en un temps relativament curt i en unes poques pàgines, pugui descriure la situació social, política, científica i cultural de Mallorca al temps de l'eclipsi. El segon per la poca consistència intel·lectual que aquest tipus de propostes suposa, ja que la tasca de l'historiador no és conèixer *tot* el que va passar, sinó sols el que *realment* va passar, la qual cosa és també bastant problemàtica.

Per aquestes raons he optat per una solució més concreta. Mostrar les descripcions de l'illa de Mallorca a començaments del nou-cents, elaborades per diversos autors i des de perspectives diferents. És una observació feta en la penombra del present —plena de dubtes i d'incerteses— de la penombra del passat —amb foscors i petites clarianes—, on apareixen imatges no sempre ben definides, però que permeten, almanco, esbrinar algun senyal del que *realment* va passar. Són les impressions que ens deixaren els visitants venguts amb motiu de l'eclipsi. Són les descripcions que feren els qui pretenien crear un paradís per als turistes primerencs. Són les explicacions que han produït els historiadors interessats a comprendre tant el que va passar, com el que està passant.

1

Els informes dels visitants

No es coneix amb exactitud el nombre de persones que varen venir a l'illa amb motiu de l'eclipsi. Però sí sabem quines foren les missions estrangeres que varen decidir instal·lar observatoris per contemplar el fenomen

(Fig. 1). A la Taula 1 s'indica la procedència de la missió, qui n'era l'encarregat, on varen situar l'observatori, i de quin context acadèmic procedien. Precisament foren els membres d'aquestes missions els que ens deixaren algunes impressions tant de l'objecte del seu viatge, com de l'ajut i la col·laboració dels mallorquins, que suposen unes bones mostres del bon ambient que hi va haver entre ells mateixos i amb els habitants de la ciutat.

En general tots coincideixen en l'apreciació positiva dels ajuts rebuts per part de les autoritats i de la població civil. En relació amb les primeres no ens ha d'estranyar ja que dia 10 d'agost el *Ministerio de la Gobernación* va promulgar una *Real Orden Circular* dirigida a tots els Governadors de les Províncies que deia el següent:

Enviadas numerosas comisiones extranjeras por sus respectivos Gobiernos para verificar en diversas provincias de nuestra Nación observaciones y estudios científicos sobre el eclipse... que ha de tener lugar el día 30 del actual, y constituidas las mismas por personal de singular relieve en la ciencia que cultivan, cuyos nombres han sido comunicados y recomendados de un modo especial al Ministro de Estado por los Representantes diplomáticos de los países a que pertenecen, a fin de que por nuestro Gobierno se les faciliten cuantos medios y auxilios puedan conducir al mejor desempeño de su importante misión, me complazco en comunicar a V.S. que el propósito del Gobierno de S.M. es, no solamente contribuir desde luego y así ha de entenderlo V.S., en toda la medida de sus fuerzas a que las Comisiones científicas extranjeras puedan realizar sus observaciones y estudios de la mejor manera posible, facilitándoles cuantos medios y auxilios puedan en este orden necesitar, sino que, estimando en cuanto vale la re-

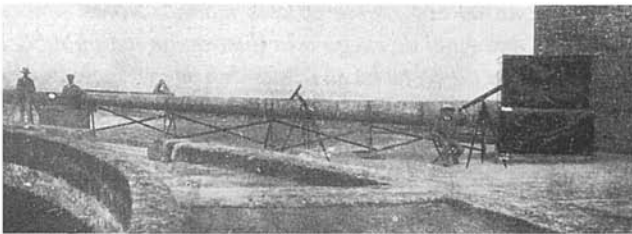

Figura 1: Fotografia dels astrònoms escocesos al castell de Bellver amb un telescopi de vuit polzades.

Figure 1: Picture of the Scottish astronomers at Bellver castle with a eight inches telescope.

Missió	Encarregat	Localització	Marc Acadèmic
Anglesa	J. Lockyer	Velòdrom Son Espanyolet	The Solar Physics Committee, S.K.
Anglesa	A. Crommelin	Terrassa Gran Hotel	Associació Astronòmica Britànica
Escocesa	Black & Hunter	Castell de Bellver	Observatori d'Edimburg
Suïssa	R. Gautier	Santa Ponça	Observatori de Ginebra
Alemanya	J. Elster & H. Geitel	Terrassa can Formiguera	Wolfenbüttel & Carnegie Institute
Italiana	Lais, Porro, Abetti	Dispersos	Vaticà, Gènova, Pàdua, Florència
Jesuïtes	P. Leonard, P. Algué	Seminari de San Pere	Observatori de Manila (EE.UU.)

Font: El laboració pròpia a partir de la informació a L'eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905: Els observadors estrangers i els seus treballs, 2005, eds. G. X. Pons i A. Amengual.

Tabla 1: Les missions estrangeres que observaren l'eclipsi de Sol de 1905 des de Palma.

Table 1: The foreign missions that came to Palma to observe the solar eclipse of 1905 from Palma.

presentación que ostentan, el mérito de su obra y las dotes relevantes que concurren en los individuos que la constituyen, deseo y encargo con empeño decidido que por V.S., por los Alcaldes de las poblaciones en que se instalen y por cuantos ejercen funciones públicas de la misma índole, les sean además guardadas toda suerte de respetos y consideraciones personales, en el grado necesario para que su estancia entre nosotros resulte tan grata para los enviados científicos extranjeros como ha de ser útil para la ciencia el resultado de su misión. Lo que de orden de S.M. el Rey... digo a V.S. para su exacto cumplimiento y demás efectos... Madrid, 10 de Agosto de 1905.

Complementant aquesta Reial Ordre, el Batle de Palma (el senyor Jaume Font i Monteros) va promulgar un Decret que deia:

Debiendo el miércoles día treinta de este mes tener lugar un eclipse total de Sol visible en esta ciudad. No es concepto de mandato sino en el de ruego a la ilustración del público, espero que éste en dicha fecha se abstendrá de producir humos u otras emanaciones que, privando de diafanidad a la atmósfera, dificulten los trabajos científicos que deben practicarse. Palma, 25 de Agosto de 1905, Jaime Font y Monteros. (BOPB, 1905. Decreto núm. 1753).

A més la batlia va ordenar que per evitar els inconvenients de la pols que podria aixecar-se al nord del campament de la missió anglesa, es regassin els terrenys veïns, tant el dia de l'eclipsi com alguns dies abans. A tots

els informes dels responsables de les missions apareixen comentaris molt elogiosos de la col·laboració de les autoritats illenques, especialment per qüestions molt puntuals, com poder comptar amb més tendes, amb material com llenya per al grup *«de la part fosca, amb carretons de mà per a l'ús dels homes que duïen aigua i provisions des dels vaixells»*.

Pel que fa a les segones, les citacions són poques i molt concretes. En primer lloc els agraïments van cap al marquès de La Torre per haver cedit a la missió anglesa l'ús del Velòdrom de Son Espanyolet, a prop de les fàbriques d'aquest barri; i a la missió suïssa, les cases de la possessió de Santa Ponça. Els agraïments tenen un altre protagonista, el senyor Jordi Anckerman (fill del pintor Ricard Anckerman) professor de l'Escola de Belles Arts, un dels grans col·laboradors, tal com mostra la seva correspondència amb el senyor Eduard Fontserè. Per últim, els comentaris manifesten que si bé es va obtenir sols un èxit parcial en l'observació de l'eclipsi, l'estada a Mallorca va ser molt agradable, el seu allotjament –el *Gran Hotel*– extremadament còmode, i elogiaven l'amabilitat del seu director, el senyor Albareda, molt atent. A més, les instal·lacions del campament podien ser visitades amb permisos especials:

D'altra banda, sembla que la participació del poble de Ciutat va ser molt activa. Els responsables de les missions varen permetre que la gent visitàs els campaments (especialment el de Son Espanyolet); les invitacions varen ser molt nombroses i varen incloure la majoria de les persones que havien ajudat de manera diversa en la preparació de les instal·lacions. Però possiblement la millor impressió del que va suposar l'eclipsi per als ciutadans fou la de Miss Alice Everett, membre de l'Associació Astronòmica Britànica:

«La majoria dels visitants es varen instal·lar a les teulades del Gran Hotel: tot Palma semblava estar a les teulades de les seves cases, i tan prest el Sol es va poder veure es va sentir un crit general que va ser força impactant.»

2 Les descripcions dels turistes

Quasi totes les persones que vengueren –tan els components de les diverses missions, com els seus acompanyants– es pot dir que portaven una imatge prèvia de Mallorca. El turisme, com a activitat d'oci, ja era una pràctica habitual de les classes mitges europees del període. De fet, des de la segona meitat del vuit-cents s'havia iniciat aquesta pràctica com a resultat d'un doble procés: d'una banda, el que podíem definir com a *perversió* del

Gran Tour, que ja no era la forma elitista d'educar els fills de l'aristocràcia anglesa o francesa (es pot dir que un dels darrers practicants del *Gran Tour* fou l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena), sinó l'activitat d'una burgesia que, sense perdre de vista el caire formatiu del viatge, tenia interès, temps i diners per dedicar-se al coneixement de nous indrets.

D'altra banda, la difusió dels principis de l'higienisme va estimular la vida a l'aire lliure, va promoure la pràctica dels esports, va fomentar el que podríem qualificar com «*la teràpia de l'aigua*», tant dels banys de mar, com de l'ús de les aigües termals; el sol, la mar, els balnearis començaren a utilitzar-se com a béns de consum. Els burgesos del nord iniciaren, d'aquesta manera, una nova forma de colonització. Així varen aparèixer llocs com Deauville, Biarritz, o Sant Sebastià; es varen crear espais com la Côte d'Azur; es varen convertir Baden-Baden, Karlsbad, Montecatini o Vichy en nous espais de socialització d'unes burgesies que practicaven l'oci en benefici de la salut.

No és estrany que, a més dels científics interessats en l'eclipsi, venguessin altres persones per qui l'eclipsi fou el pretext, però no l'objectiu del viatge. Eren turistes per a qui Mallorca no era territori desconegut, i per als mallorquins els turistes començaven a ser personatges habituals. El Gran Hotel, construït seguint l'arquitectura més avantguardista del moment, s'havia inaugurat un parell d'anys abans de l'eclipsi, i la societat pel Foment del Turisme s'havia creat al mateix 1905. El turisme començava a definir-se com un nou sector econòmic, susceptible de generar riquesa. A un article aparegut al semanari *Nuevo Mundo* el mes d'octubre de 1905, el seu autor –Luis Bello– afirmava el següent:

«Esa España escondida es la que debemos ofrecer al turista, siquiera para conocerla nosotros. Se dirá: "Esa es una industria y las industrias no se improvisan". Pero ¿es que también en esto vamos a dejar que los de fuera se aprovechen de las primeras materias? ¿Qué los extranjeros nos indiquen con el ejemplo cuáles son los lugares de España en que podemos invernar y veranear? ¿Qué exploten los paisajes como los ferrocarriles y las minas? Las diputaciones, los concejos, los ricos propietarios no se han hecho cargo todavía de que lo pintoresco es en Escocia, en Suiza, en el Tirol, en Sicilia una vena explotable. De otro modo habrían comenzado hace tiempo sus trabajos para plantear en bien de España la industria del turismo.»

El text no pot ser més clar, almanco des de la nostra experiència actual. Sembla que uns pocs mallorquins ho començaven a entendre així. S'havia de crear una imatge atractiva, que primàs «*lo pintoresco*» i, sobretot, era necessari donar-ne una bona difusió. Però, què s'entenia per *lo pintoresco*? Al mateix article que s'acaba de citar, Bello ens n'ofereix una bona referència:

«*Río arriba a orillas del Segura están las huertas de Ulea, de Blanca, de Abarán, florecidas de naranjos, perfumadas siempre con el tónico aroma de los árboles frutales. El llano de Valencia, la costa catalana y sobre todo la incomparable, la idílica tierra de Mallorca, pueden llamar al extranjero seguros de no desencantarle.*»

És aquest caire idíl·lic que cal mostrar, i fins i tot realçar. Res millor per fer-ho que amb un grapat d'ametllers en flor, que amb un retrat d'oliveres amb tronc retorçut per mostrar-ne l'antiguitat –*olivos milenarios*–, que amb unes cases de pedra amb dintell esblanqueït, que amb un paisatge idíl·lic que sembla un *pessebre*. El que havia estat tasca de segles –el control de la natura per part dels pagesos, amb el resultat d'un dels paisatges humanitzats més bells que hom pot trobar– es transforma d'aquesta manera en una imatge fixa, ahistòrica, com si sempre hagués estat així: els arbres serveixen per embellir, no per produir; les cases serveixen per decorar, no per viure...

Pens que és amb aquestes referències com cal entendre els cartells i les guies que comencen a aparèixer a començaments de segle. Les imatges i els textos són prou explícits i el caire idíl·lic hi queda perfectament reflectit; les aquarel·les d'Erwin Hubert, la inclusió de quadres de Bernareggi com a il·lustracions del text, alguns escrits de Gabriel Alomar, etc. La culminació d'aquesta construcció fou la publicació de *L'illa de la calma*, de Santiago Russinyol; i uns vint anys més tard de la primera edició d'aquest llibre, un escriptor mallorquí, Gabriel Fuster Mayans (a) *Gafin* la va reforçar escrivint *Tres viatges en calma per l'illa de la calma*. La imatge era ja un fet, i així ens trobam amb una Mallorca idíl·lica, petrificada, quasi congelada; és la imatge que els turistes esperen i volen trobar.

Ara bé, no cal confondre les guies per a turistes amb els llibres dels viatgers. El viatger descobreix; el viatge és un període de formació. El turista veu el que li diuen que ha de veure; la seva estada és una utilització de l'oci. A l'hora de comentar la importància de la imatge que a poc a poc s'anava creant, hom pot caure en la temptació d'equiparar els llibres dels viatgers –en tenim un bon grapat– amb les guies per a turistes. Però es tracta de textos diferents, amb una concepció i una finalitat distinta. És cert que hom pot

Figura 2: Coberta del llibre de Lázaro Floro.

Figure 2: Cover of the book by Lázaro Floro.

parlar dels llibres dels viatgers com un antecedent de les guies per a turistes, però mentre que els primers descriuen les impressions del que els seus autors havien vist, les segones marquen els itineraris que els turistes han de seguir. Fins i tot ens trobam amb textos de principis de segle, on el descobriment turístic de l'illa implica donar consells als mallorquins. Un bon exemple és el següent paràgraf extret de l'obra *Una excursión a Mallorca* (publicada per Amengual y Muntaner, a Palma, l'any 1905, vegeu Fig. 2), on l'autor –Lázaro Floro, pseudònim de Josep Sinistera, canonge de la Seu de València que va venir a Mallorca aquell any per acompanyar les despulles del rei Jaume III– diu el següent:

«A los Mallorquines les he de decir también, antes de concluir, que sin abandonar las tradiciones y costumbres antiguas, ni despreciar lo que heredaron de sus mayores, procuren, por todos los medios, poner a la isla en condiciones para que la visiten los extranjeros en mayor número que lo hacen en la actualidad. Es una necesidad la construcción de hoteles cerca de las grutas, en las poblaciones de importancia y en los puntos donde lo merezca la belleza de la excursión; la multiplicación de las líneas férreas a través de la isla, para facilitar los recorridos... Estableciendo distracciones y comodidades, y facilitando el viaje desde Marsella, Barcelona, Valencia y Alicante, creándose billetes económicos de ida y vuelta, la perla del Mediterráneo será tanto o más visitada que los son hoy Suiza, Biarritz o Niza.»

En aquests primers textos ens trobam també que la imatge que es presenta –i que no ofereix moltes variacions– sempre és positiva. Fins i tot s'ofereixen altres avantatges, com és el cas de la cita següent:

«Un viaje por España se ha hecho en nuestros días el complemento obligado de una educación bien dirigida; pero no es allí donde conviene ir a buscar el reposo, y sobre todo la salud. Se la hallará acaso en las Baleares. Creo haber sido el primero en señalar la suavidad excepcional del clima de Mallorca, donde he permanecido largo tiempo para haberlo podido apreciar.»

L'autor –Mr. Rochard, de l'Acadèmia de Medicina de París– ho escriu a una revista prestigiosa i de gran difusió: la *Revue des Deux Mondes*.

El procés s'ha engegat. Tan sols queda reforçar la imatge.

3 Les perspectives locals

Per poder entendre, o començar a entendre, un temps passat, els historiadors –a més de cercar les fonts per conèixer els aspectes que es volen conèixer– han de llegir, mirar i observar el que varen escriure, fer i construir tant les persones amb responsabilitat com el conjunt d'individus que participaren a fer que tot quant veim fos possible. D'aquí que, a més de la tasca de la seva pròpia recerca, convé realitzar un tasca paral·lela recollint informació de tot allò que ens pugui ajudar a entendre, almanco, una petita part del que realment va passar.

La novel·la és, possiblement, un dels gèneres que més informació ens dona d'una realitat, llunyana o propera. L'escriptor no es pot desprendre totalment del seu sistema de normes i valors, del seu entorn més immediat, i sempre inclou algun element que permet llegir el que pensa o sent del seu propi temps. La *Ciutat de Mallorca*, de qui va ser un dels grans intel·lectuals del període, Miquel dels Sants Oliver, és una bona referència per començar a esbrinar les aportacions *locals* en el procés de construcció d'imatges de Mallorca. La novel·la ens ofereix una de les descripcions més subtils de Palma i de la societat ciutadana a principis del nou-cents. Dos protagonistes i un observador inicien, en començar, un viatge i una conversa. Són dues activitats paral·leles que constitueixen l'eix del relat. Un dels protagonistes, en Lluís Vidal, és un mallorquí viatger i viatjat, interessat per les innovacions, i pels nous corrents artístics. L'altre, don Pere Joan Trias, és un mallorquí erudit, aferrat a la seva terra i al seu passat. L'observador, Guillem de Dela, un antiquari de Barcelona, company d'estudis i amic d'en Vidal. Tots tres són arquetips socials: en Vidal podria representar un sector burgès avançat i cosmopolita; en Trias un sector immòbil i immobilitzat, enemic de les novetats, i molt provincià; i en Dela –un caràcter menys definit– el burgès català refinat, seguidor del modernisme, i *bon vivant*. La descripció del seu viatge i la transcripció de la seva conversa ofereixen una visió força interessant del que podria ser una situació real.

Les primeres frases són molt clarificadores, no per la història que es conta, sinó perquè informa de qui la conta:

«Hi ha dues maneres de fer el viatge a Mallorca: o prenent a Barcelona el vapor per anar-hi, o naixent allà mateix. Jo vaig optar per lo darrer. Vull escriure, doncs, un viatge, el meu viatge a l'Illa Daurada, i deixaré intacte el nom de Perla del Mediterrani per als qui vulguin nàixer, viatjar i escriure més envant.»

Oliver feia poc temps que s'havia instal·lat a Barcelona i, segons el seu amic Joan Alcover, la seva tragèdia íntima va ser haver de sortir de Mallorca. Des del record i la distància pensava en l'illa com un oasi de calma i oblit, contraposat al dinamisme i efervescència de Barcelona; parlava d'un paisatge solemne, d'una ciutat reposada,

«...por modo brusco se pasa desde la acción, en lo que tiene de más violento y estimulante, a la contemplación pura; y el

alma, agostada por las ráfagas del incendio social, que arde aquí como en ningún lado, anégase en un piélago de quietud, de noble y como divina euthanasia, así que acarician al viajero las auras perfumadas por los mirtos, naranjos y laureles de nuestra Delos.»

L'acció s'inicia amb un dinar al *Gran Hotel* i Oliver/Vidal ens fa una descripció força acurada dels seus hostes, que no devien ser gaire distints dels qui allà s'allotjaren durant l'eclipsi. Eren persones que «*venien de lo desconegut per a tornar-se'n a lo ignorat, sense deixar rastre*». Formaven un conjunt heterogeni –*el turista de raça... l'imprescindible savi alemany... l'escriptor francès... la parella de joves en excursió de noces... i l'hermosa desconeguda*– que de manera coral o individual acompanyaran als tres amics durant el seu trajecte per tota l'illa. La novel·la acaba amb un viatge inacabat, quan els tres amics parteixen cap a les coves d'Artà.

El text és un excel·lent guió que sembla haver estat utilitzat per alguns historiadors. Però que ho han fet per parts. Bé enfocant el món que representava don Pere Joan Trias, bé decantant-se per explorar el vessant que exemplifica en Lluís Vidal. Els historiadors no creen imatges, sinó que recreen amb les seves pròpies eines les imatges que ens han deixat els altres. Una escola historiogràfica ha optat per ressaltar les continuïtats d'un règim –no sé si antic, però sí provincià– definit per l'endarreriment, el caciquisme, la crisi, la pobresa; per una societat controlada per l'església i per unes elits urbanes –de Palma i d'alguns grans pobles– rígidament aferrissades al seu passat, sense gens d'interès pels canvis, per les innovacions, per la modernitat. Una altra escola mostra com les pautes de modernització caracteritzen un important sector de l'economia illenca; i gràcies a l'activitat d'un empresariat weberian s'obren mercats, s'introdueixen reformes dins el sistema de manufactures, es racionalitza l'agricultura, i s'ajuda a activar el sector turístic. Una altra escola capgira la imatge de l'Església; els capellans tenen una bona formació científica –hi ha un exemplar de *L'origen de les espècies* a la Biblioteca del Seminari de Mallorca–, donen suport a la cultura, fan que Antoni Gaudí reformi la Seu de Palma. Ens trobam davant situacions contradictòries? No, ens trobam amb opcions i perspectives diferents que enfoquen sols una part de la realitat. En Vidal i en Trias són molt distints, però comparteixen temps, amics i converses; constitueixen arquetips d'una mateixa realitat que ens ofereix més opcions, més perspectives, més possibilitats d'anàlisi.

Per exemple, quan Mr. Rochard parlava dels avantatges que per a la salut tenia Mallorca, no era sols una percepció individual. Altres persones amb altres arguments, encara que amb menys optimisme, constataren el mateix. Per exemple Emili Darder, quan a una publicació de 1928 –*Lluita contra les malalties evitables. El nostre estat sanitari*–, comenta que les tres grans epidèmies *exòtiques* (pesta, còlera i febre groga) ja no es produeixen a les Balears, al temps que la pigota sembla haver estat esvaïda, malgrat la seva presència constant a Espanya i Portugal; pel que es refereix a malalties pestilents. Especialment pel que fa al tifus, que, segons Darder, és la malaltia de la brutor i de la misèria, no pareix que n’hi hagi casos registrats als historials mèdics de Mallorca, contràriament al que passava a Espanya, on, per aquestes dates, era una malaltia endèmica; i pel que es refereix a malalties infeccioses, ens ofereix unes dades prou interessants (Taula 2), ja que indiquen la millor situació tant de tota la província, com la de la seva capital, respecte al conjunt d’Espanya i de les capitals provincials. Segons Darder, la bona situació de les illes en relació amb Espanya, era a causa del clima, i que els seus habitants eren més nets i gaudien d’una millor situació econòmica. Ara bé, el fet de tenir unes taxes de mortalitat més baixes (Taula 3) que a la resta d’Espanya, no suposava per a Darder cap millorança, perquè comparant la situació de les illes amb el que aquest autor qualificava com a països *més cultes*, el que es mostrava era l’endarreriment de la província en termes sanitaris:

Malalties	Espanya	Balears	Capitals província	Palma
Tuberculosi	156	121	242	120
Tifus	25,8	18,1	28,2	15
Rosa	22,5	12	16,9	23,1
Diftèria	9,9	2,4	10	1,8
Cucuruxa	7,5	2,2	4,8	2,2
Escarlatina	2,1	0,1	2,6	0,5

Font: El-laboració pròpia a partir de les dades d’Emili Darder, *op. cit.*, 1928: 2-4.

Tabla 2: Taxes de mortalitat (‰) per malalties infeccioses.

Table 2: Death rates (‰) from infectious diseases.

TAXES	Balears 1922-1926	Espanya 1925	Palma 1922-1926	Capitals 1922-1926
Natalitat (‰)	21,6	29,3	20,3	26,8
Mortalitat (‰)	15,1	19,4	17,2	21,9

Font: Emili Darder, *op. cit.*, 1928: 6.

Tabla 3: Comparació de les taxes de natalitat i mortalitat.

Table 3: Comparison of birth and death rates.

«Nuestra buena situación con relación a España se debe –repetimos lo expresado en el año 1924– a nuestro mejor clima, mayor limpieza y mejor posición económica general de los habitantes de las islas. Pero fuertemente atrasados respecto a los países cultos, de clima mucho peor que el nuestro, y con un período desastroso de guerra.»

Un altre exemple. Les estadístiques oficials ens proveeixen d'informacions valuoses sobre els tipus de serveis sanitaris i educatius existents a les Balears a començaments del nou-cents. Així, les dades de l'*Instituto de Estudios Geográficos y Estadísticos* de l'any 1904 mostren com als pobles de Mallorca (Taula 4) hi havia 77 convents, 82 escoles per a nins i 79 per a nines, com també 51 metges. Això vol dir que quasi tots els nuclis urbans de l'illa comptaven almanco amb una escola, amb un centre d'assistència (els convents) i amb un metge; pot ser sorprenent la inclusió dels convents com a recursos sanitaris i educatius, però cal recordar –amb independència dels aspectes ideològics– que aquests centres es dedicaven majoritàriament a *«enseñanza y cuidado de enfermos»*, tal com consta a la *Relación de las comunidades de Religiosas, existentes en esta provincia el día 31 de Diciembre de 1900, según el censo de población* de l'*Instituto Geográfico y Estadístico* referit a la província de Balears.

A més de les escoles locals dedicades l'ensenyament primari, a Mallorca –sempre segons les estadístiques oficials, en aquest cas de l'any 1905– hi havia una sèrie de centres d'ensenyament secundari i alguns centres preparatoris per a l'ingrés a centres d'ensenyament superior (Taula 5). Sumaven un total de 20 centres, –18 a Palma, 1 a Inca i 1 a Manacor– dels quals 6 eren gestionats per ordres religiosos.

Els centres d'ensenyament oficial eren l'Institut General i Tècnic de Balears –el 1905 es presentaren els projectes per construir-ne el nou edifici (Fig. 3)– que també incorporava una Escola de Magisteri, una de Nàutica i l'ensenyament de Comerç, que dos anys més tard ja va comptar amb escola pròpia; hi havia 552 alumnes homes i 7 alumnes dones. L'Escola Normal superior de Mestres, amb 42 alumnes. El Seminari Conciliar, amb 109 seminaristes. I l'Escola elemental d'Arts i Oficis, amb 537 alumnes. Hi havia 4 acadèmies especialitzades en la preparació per accedir a estudis superiors: 3 de dedicades a la preparació per ingressar a Escoles Militars, una de les quals per a Enginyers Militars, dirigida per Lluís García Ruiz i Rafel Ferrer Massanet; 1 per ingressar a carreres especials, dirigida per Antoni Alcover i Maspons, germà del poeta i del notari de Sóller. També hi havia 5 centres de-

Població	Convents	Escoles		Metges titulars	Habitants
		Homes	Dones		
Alaró	2	3	2	1	5.976
Alcúdia	1	1	1	1	2.703
Algaida	2	3	3	1	4.084
Andratx	2	2	3	1	6.516
Artà	1	2	2	2	5.831
Banyalbufar	1	1	1	1	707
Binissalem	1	2	1	1	3.930
Búger	1	1	1	1	1.146
Bunyola	1	2	2	1	2.303
Calvià	2	2	2	2	2.567
Campanet	1	1	1	1	2.984
Campos	2	1	1	1	4.611
Capdepera	1	1	1	1	2.712
Costitx	2	1	1	1	1.293
Deià	1	1	1	1	842
Escorca	1			1	355
Esporles		1	1	1	2.953
Establiments	1			1	1.484
Estellenes	1	1	1	1	668
Felanitx	5	4	4	2	11.294
Fornalutx	1	1	1	1	793
Inca	2	2	2	1	7.579
Lloseta	1	1	1	1	1.883
Llubi	1	1	1	1	2.685
Llucmajor	2	1	4	1	8.859
Manacor	2	3	3	2	12.408
Maria	1	1	1	1	1.966
Marratxí	2	2	2	1	3.815
Montuïri	1	1	1	1	2.727
Muro	1	1	2	1	4.557
Petra	2	3	2	1	3.957
Pollença	1	2	2	1	5.999
Porres	4	2	1	1	8.308
Sa Pobla	1	2	1	1	4.907
Puigpunyent	0	2	2	1	1.669
Sencelles	2	3	2	1	2.431
S. Joan	1	1	1	0	2.440
S. Llorenç	2	2	2	1	1.537
Sta. Eugènia	1	1	1	1	4.159
Sta. Margalida	1	1	1	1	3.083
Sta. Maria	1	2	1	1	6.692
Santanyí	4	3	3	1	4.875
Selva	5	5	5	1	3.266
Sineu	4	2	2	1	5.139
Sóller	2	4	3	1	8.026
Son Servera	1	1	1	1	2.777
Valldemossa	1	1	1	1	1.732
Vilafranca	1	1	1	1	1.094
	77	82	79	51	

Tabla 4: Recursos sanitaris i educatius, 1904.**Table 4:** Health and education resources, 1904.

nominats *Acadèmies*, on s'ensenyaven idiomes (2), nàutica (1), comerç (1) i temes generals (1). Per últim, 7 centres –o col·legis– d'ensenyament secundari.

A més de tots aquests centres educatius, es poden citar diverses institucions professionals –com el Col·legi de Metges i Apotecaris–, de caire científicocultural –com la Societat Arqueològica Lul·liana, i l'Acadèmia de Medicina. Aquell mateix any –1905– s'havia fundat el Foment del Turisme, que completava una tríada d'institucions econòmiques (les Cambres de Comerç i Agrària). I per completar la relació de dades, no podem oblidar les publicacions periòdiques –La Almudaina, El Àncora, La Última Hora...– els escrits dels professionals, els informes dels enginyers agrònoms. No es tracta de fer una llista exhaustiva de recursos, institucions i activitats que mostrin una imatge més dinàmica que la idíl·lica de les guies per a turistes, una imatge més oberta que la que oferien els coetanis, una imatge un poc més cosmopolita que la visió provinciana procedent de les informacions oficials. No cal enlluernar-se, Mallorca no era una societat capdavantera, moderna i progressista, però tampoc endarrerida, tradicional o totalment conservadora.

Convé recordar que la valoració d'una situació o d'un temps definit com a *històric* no es pot fer comparant dimensions i variables que apareixen en temps i llocs diferents. Per poder calibrar amb més objectivitat el tipus de realitat que ens ofereixen totes les imatges fins aquí assenyalades, caldria comparar-lo situacions similars i espais consemblants. Tan sols s'ha pogut fer amb els indicadors sanitaris, i aquests mostren una millor situació que a la resta d'Espanya.

4 Conclusions

Per concloure i com a reflexions finals voldria assenyalar que el temps de l'eclipsi és un temps de modernització, però també de continuïtat. Els canvis no es donaren sols als àmbits fins ara ressenyats. Es manifestaren a molts d'altres indrets. En termes generals ens trobam davant una situació en què apareixen processos innovadors, nous col·lectius socials que habiten les ciutats, que exerceixen professions denominades liberals, que tenen una presència força activa en el món del comerç, i que es troben darrera els canvis que es produeixen a l'àmbit de la manufactura i dels serveis. Que viatgen, que estudien, que són capaços de controlar, en un període de temps molt curt, tot el món. La seva imposició com a classe dirigent implica l'acceptació de noves propostes culturals que introdueixen importants inno-

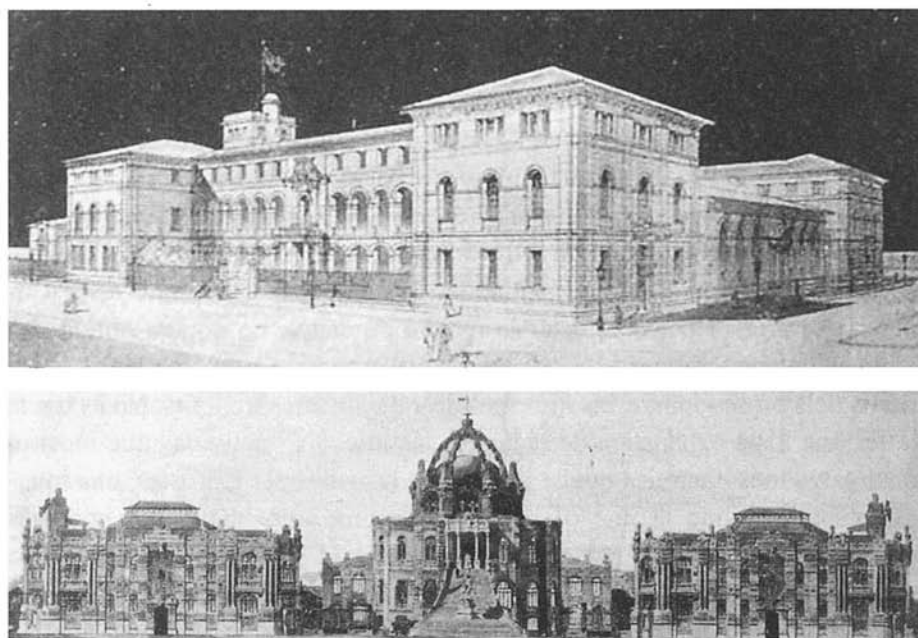

Figura 3: Dissenys per a l'Institut dels arquitectes Gómez Acebo (a dalt) i Roca (a baix) (1905).

Figure 3: Designs for the Institut by the architects Gómez Acebo (up) and Roca (down) (1905).

Nom del centre	Lloc	Tipus	D	H
Academia Comercial	Palma	No oficial		6
Academia de Idiomas (francés, inglés, italiano)	Palma	No oficial		23
Academia de idiomas del Circulo Mallorquin	Palma	No oficial		8
Academia de Náutica	Palma	No oficial		10
Academia Ens. Elem. y Sup., Contabilidad, Música y Dibujo	Inca	No oficial		13
Academia Politécnica Balear	Palma	No oficial		40
Academia Preparatoria del Centro Militar	Palma	No oficial		9
Academia Preparatoria Militar	Palma	No oficial		10
Academia preparatoria para carreras especiales	Palma	No oficial		10
Centro enseñanza Santo Tomás de Aquino	Palma	No oficial		18
Colegio Segunda Enseñanza	Manacor	No oficial		28
Colegio Balear Primera enseñanza	Palma	No oficial		57
Colegio Castellano	Palma	No oficial		13
Colegio Dulcísimo Nombre de Jesús, Agustinos	Palma	No oficial		62
Colegio Escuelas Pías de Palma	Palma	No oficial		12
Colegio San Alfonso María de Ligorio	Palma	No oficial		50
Escuela Elemental Artes e Industrias	Palma	Oficial		537
Escuela Normal Superior de Maestras de Baleares	Palma	Oficial	42	
Instituto General y Técnico de Baleares	Palma	Oficial	7	552
Seminario Conciliar de San Pedro	Palma			109

Tabla 5: Centres d'ensenyament mitjà (D: Nombre de dones, H: Nombre d'homes).

Table 5: Colleges (D: Number of women, H: Number of men).

vacions en el camp de les idees, dels valors i dels comportaments, que ajudaran a donar una seguretat als seus membres, que permetran definir tot un temps, el temps de la burgesia, malgrat que sigui un temps que a començaments del segle XX ja es considera perdut.

Perquè la burgesia ha tornat conservadora, perquè entre els seus objectius no hi ha el de destruir l'ordre que ella mateixa ha creat. És un temps en què la revolució és patrimoni d'altres col·lectius socials amb pretensions d'implantar un nou ordre. D'aquí la necessitat de defensar l'ordre burgès com a patrimoni de tots. D'aquí la disponibilitat de quasi tots per solucionar els problemes que podien introduir desordre. Sigui gràcies a l'esperit filantròpic, sigui gràcies a la pràctica de la caritat cristiana, o sigui gràcies a la pervivència de determinats ideals jacobins, la burgesia de finals del segle XIX protagonitzarà bona part de les actuacions dirigides a pal·liar les diferències d'una societat que té com a un dels seus pilars fonamentals el principi de la igualtat entre els homes. Però sempre dins un ordre.

Aquests fets i aquestes situacions no es produeixen de manera semblant pertot arreu, però la seva força ha fet que res sigui igual que abans. Hi ha llocs, com Mallorca, on la presència d'aquests processos s'ha anat negant de manera sistemàtica. La nostra observació ens ha permès destriar una important presència d'aquests nous espais. Ho varen saber captar els visitants de l'eclipsi? No es pot oblidar que, com diu Miquels dels Sants Oliver, «*venien de lo desconegut per a tornar-se'n a lo ignorat, sense deixar rastre.*»